

*Спеціалізованій вченій раді ДФ 35.154.003
ДУ "Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України"*

ВІДГУК

офіційного опонента

**доктора економічних наук, професора Копилюк Оксани Іванівни
на дисертаційну роботу Ключник Лілії Василівни "Формування та
використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств",
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 072 "Фінанси, банківська справа та страхування"**

Актуальність теми дослідження

Нарощення інноваційно-інвестиційного потенціалу економіки України зумовлює необхідність залучення фінансових ресурсів на основі акумулювання тимчасово вільних заощаджень домашніх господарств, які повинні стати важливим джерелом модернізаційних перетворень. Екзистенційні виклики та загрози, такі як пандемія Covid 19 суттєво вплинули на ощадно-інвестиційну поведінку домогосподарств, реалізацію економічної, соціальної та капіталотворчої функцій, скорочення обсягів організованих вкладень у працюючі активи через інструменти фінансового ринку. В умовах карантинних обмежень та подолання наслідків пандемії Covid 19 інвестиційний потенціал домогосподарств суттєво знизився, що зумовлено негативною динамікою та співвідношенням сукупних фінансових доходів та витрат, падінням грошових надходжень, зростанням споживчих й неспоживчих видатків.

Недостатня розробленість теоретико-методичних положень щодо формування інвестиційного потенціалу домогосподарств та його ефективного використання, відсутність дієвих механізмів трансформації заощаджень

домогосподарств з використанням актив-орієнтованого підходу зумовили актуальність, наукову новизну і практичну цінність даної дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами

Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень, які проводилися в ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України" за темами: "Фінансові механізми формування конвергентної моделі регіонального розвитку" (номер державної реєстрації 0112U000460), "Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад Карпатського регіону в умовах реформування місцевого самоврядування" (номер державної реєстрації 0115U000018), "Ризики бюджетної децентралізації у формуванні фінансово-економічного потенціалу територіальних громад Карпатського регіону" (номер державної реєстрації 0117U003493), "Управління активами територіальних громад" (номер державної реєстрації 0110U100197), "Механізми адміністративно-фінансової децентралізації: оцінка ефективності, напрями удосконалення" (номер державної реєстрації 0118U006583).

Авторським внеском у розробку вказаної тематики стало обґрунтування науково-методичного підходу до оцінювання конвергентного розвитку територіальних громад, дослідження фінансових ресурсів та проблем використання заощаджень домашніх господарств і населення в Карпатському регіоні, обґрунтування шляхів підвищення ефективності фінансового забезпечення розвитку економіки Карпатського регіону України, проведення дослідження теоретико-методичних основ формування ефективних механізмів трансформації фінансових ресурсів сільських і міських домогосподарств в інвестиційні ресурси регіонів, зокрема областей Карпатського регіону, зарубіжного досвіду стимулювання грошових переказів трудових мігрантів, розробка методичних підходів ідентифікації активів домогосподарств та їх впливу на формування інвестиційного потенціалу, особливостей формування і використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств у об'єднаних територіальних громадах Карпатського регіону та Центральної України.

Рівень обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, їх достовірність і новизна

Достовірність та обґрунтованість представлених у роботі висновків та рекомендацій визначається сукупністю отриманих авторкою наукових результатів. У процесі дослідження дисертанткою опрацьовано: 220 літературних та електронних джерел, серед яких вітчизняне законодавство, фундаментальні праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені теоретичним та прикладним засадам ефективності формування та використання інвестиційного потенціалу домогосподарств України, офіційні дані Державної служби статистики України і Євростату, Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Всеукраїнської асоціації кредитних спілок, офіційні публікації міжнародних економічних організацій, Інтернет-ресурси тощо.

Обґрунтуванню теоретичних положень, висновків та практичних рекомендацій, які містяться у дисертації, сприяло використання загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, таких як: історичний, логічний, наукової абстракції, індукції та дедукції, аналізу і синтезу; компаративного аналізу; структурного аналізу, систематизації, теоретичного узагальнення та агрегування; економіко-математичні методи; системно-динамічного моделювання; системного підходу та інші.

Мету роботи досягнуто – обґрунтовано теоретико-методичні засади та розроблено практичні рекомендації щодо забезпечення ефективності формування та використання інвестиційного потенціалу домогосподарств України.

Найбільш важливими результатами, що характеризуються новизною і розкривають логіку, складність, повноту та зміст дисертації, слід вважати наступні.

На основі узагальнення існуючих теоретичних підходів авторка розкрила

сутність домогосподарства (с. 30), його місце у системі економічного кругообігу ресурсів (рис. 1.1, с. 32), характерні ознаки систематизації (с. 33-38), функції домогосподарств з акцентуванням на інвестиційній (с. 44). Виокремлені здобувачкою ресурсний, економічний, соціальний, психологічний, політичний, інституціональний підходи до детермінації економічного змісту інвестиційного потенціалу домогосподарств (рис. 1.2, с. 50) дозволили удосконалити понятійно-категоріальний апарат і представити суть поняття "інвестиційний потенціал домогосподарств" (с. 52).

Доведено, що фінанси домогосподарств – це сукупність економічних відносин щодо формування і використання грошових коштів (споживання та заощадження) (с. 57). Запропоновано авторську систематизацію доходів (табл. 1.9, с. 61) та витрат (табл. 1.10, с. 63) домашніх господарств, визначено джерела формування і напрями використання фінансових ресурсів (рис. 1.4, с. 65) з акцентуванням на формуванні організованих та неорганізованих заощаджень, інвестиціях у фінансові активи.

Авторкою розкрито особливості формування заощаджень домогосподарствами, систематизовано основні чинники впливу (рис. 1.5, с. 69) й доведено, що трансформація заощаджень домогосподарств – це перетворення грошових ресурсів у інвестиційний потенціал, який є або може бути залучений у банківські та небанківські фінансові установи, фінансові й нефінансові активи з метою отримання доходу або збереження вартості, а також формування та нарощення активів домогосподарств (с. 70-71). Наведено структурну схему трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційний потенціал (рис. 1.6, с. 72) з акцентуванням на актив-орієнтованому підході з виділенням прямого й непрямого методів перетворення. Констатовано на чинниках-дестимуляторах, які перешкоджають ефективному формуванню та використанню інвестиційного потенціалу домогосподарств (с. 74-78).

Здобувачка проаналізувала доходи, витрати та заощадження домогосподарств, представила основні тенденції (табл. 2.1, с. 87, табл. 2.2, с. 91) з позицій формування інвестиційного потенціалу, провела групування домогосподарств за самооцінкою рівня своїх доходів в Україні (с. 96),

виокремила частку домогосподарств, які здійснювали заощадження у 2006-2019 рр.

Дисертанткою визначено основні тенденції використання інвестиційного потенціалу домогосподарств, аргументовано доведено, що вони схильні до споживчої, кредитної, заощаджувальної та інвестиційної поведінки. Питома вага останніх становила за розрахунками авторки у 2019р. 35,8 % (с. 100-101). Трансформація заощаджень домогосподарств у інвестиції здійснювалася шляхом вкладень у банківські депозити у національній та іноземній валютах (с. 106-107), у кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди та страхові компанії (с. 108-111), реалізації їх потенціалу у будівництво, підприємництво та альтернативне інвестування (с. 112-113).

Інвестиційні можливості домогосподарств України оцінено дисертанткою на основі розробленого індикаторного підходу, який дозволив побудувати лінійну регресійну модель (с. 116) та довести, що на зростання інвестиційних можливостей домогосподарств позитивно впливає ріст номінальної заробітної плати, зростання заробітної плати у доларовому еквіваленті, а негативно – зростання індексу споживчих цін. З використанням кластерного підходу запропоновано методичний інструментарій оцінювання інвестиційного потенціалу домашніх господарств регіонів України з виокремленням 7 кластерів (с. 117-121), обґрунтовано існуючі розбіжності між кластерами з використанням дисперсійного аналізу (с. 122-123), що дозволило поєднати кластерний підхід з кореляційно-регресійним аналізом й запропонувати підходи до нарощення інвестиційного потенціалу домогосподарств з врахуванням регіональних особливостей.

Пропозиції дисертантки щодо розробки концептуальних засад побудови державної політики управління інвестиційним потенціалом домашніх господарств базуються на виокремленні дієвих інструментів, які дозволять підвищити рівень інвестиційного потенціалу, а саме: бюджетна політика в частині видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення (с. 129-130), податки на доходи та власність населення (с. 131-132), податки на бізнес

(с. 132-133), соціальна, монетарна політика (с. 134-136), комунікаційна політика (с. 137), що дозволило сформувавши шляхи оптимізації відповідної державної політики (с. 137-140).

В дисертації на основі міжнародного досвіду обґрунтовано шляхи нарощення інвестиційного потенціалу домашніх господарств України з рекомендацією необхідності переходу від оподаткування доходів фізичних осіб до оподаткування доходів домогосподарств (с. 143-150). Згідно авторського підходу запровадження такої схеми оподаткування включає сукупні доходи кожного члена домогосподарства та подальший їх поділ на тих, які мають або не мають доходів, а оподатковуються лише доходи, сума яких вища рівня реального прожиткового мінімуму (с. 152).

У роботі обґрунтовано механізми захисту інвестиційного капіталу домашніх господарств. Пропозиції щодо удосконалення існуючої системи гарантування вкладів в банках України через Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (с. 161-165) відповідають міжнародним вимогам та містять конкретні напрями удосконалення діяльності Фонду, практична реалізація яких забезпечить дієві механізми захисту інтересів вкладників.

Отже, до положень, що відображають наукову новизну дисертаційної роботи, слід віднести:

- понятійно-термінологічний апарат, зокрема удосконалення змісту поняття "інвестиційний потенціал домогосподарств" з акцентуванням на можливості застосування актив-орієнтованого управління інвестиційним потенціалом домашніх господарств (с. 52);

- наукові положення щодо трансформації заощаджень домогосподарств, які акцентують на перетворенні грошових ресурсів у фінансові й нефінансові активи шляхом непрямого або прямого інвестування з використанням актив-орієнтованого управління фінансовими ресурсами задля отримання доходу чи збереження вартості (с. 70-72);

- концептуальну модель переходу від оподаткування доходів фізичних осіб до оподаткування сукупних доходів домогосподарств, яка передбачає

врахування доходів усіх членів домогосподарства (в тому числі непрацюючих, неповнолітніх дітей, інвалідів, осіб похилого віку, тих, хто перебуває на утриманні в домогосподарства тощо) при визначення обсягу податків та нульове оподаткування, якщо усереднені доходи усіх членів домогосподарства нижчі прожиткового мінімуму (с. 151-152);

- методичний підхід до оцінювання інвестиційного потенціалу домашніх господарств в розрізі їх доходів, витрат, заощаджень та структури сукупних фінансових ресурсів домогосподарств, який дозволяє враховувати основні чинники формування інвестиційного потенціалу домашніх господарств й напрями його використання (с. 85-95);

- науково-методичні підходи до стратегічної діагностики формування інвестиційного потенціалу домогосподарств з врахуванням існуючих переваг та регіональних особливостей з метою розроблення стратегічних пріоритетів стимулювання інвестиційного потенціалу домогосподарств на макро- і мікрорівнях (с. 117-125);

- організаційно-економічні засади щодо функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб в Україні з акцентуванням на необхідності удосконалення інституційного забезпечення, розширення повноважень Фонду, підвищення суми гарантованого розміру виплат, що дозволить стимулювати непрямі форми залучення інвестиційного потенціалу домашніх господарств у банківську систему на засадах підвищення довіри (с. 160-165).

Важливість для науки і практики отриманих результатів дослідження, рекомендації щодо їх подальшого використання

Отримані дисертанткою результати дослідження мають не тільки теоретичне, а й прикладне значення. Висновки дисертаційного дослідження стали підґрунтям для вирішення теоретичних і методичних задач формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств. Отримані результати реалізовані в практиці управління на державному та регіональному рівнях, що підтверджують відповідні довідки. Пропозиції та ключові

положення дисертаційної роботи пройшли апробацію та прийняті до впровадження в діяльності: Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування (лист № 04-23/14- 1031 від 25.02.2020 р.); Міністерства розвитку громад та територій України (лист № 7/13.4/2329-20 від 10.02.2020 р.); Департаменту економічного розвитку і торгівлі Волинської обласної державної адміністрації (довідка № 577/02-1112-15 від 03.07.2015 р.); Територіального управління рахункової палати по Львівській, Волинській, Рівненській, Тернопільській, Івано-Франківській та Закарпатській областях (довідка № 22-19/289 від 28.12.2015 р.); Підберізької сільської ради Пустомитівського району Львівської області (лист № 893 від 26.07.19 р.).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях

За результатами дисертаційного дослідження здобувачкою опубліковано 32 наукові праці загальним обсягом 17,29 д.а., авторський внесок в яких становить 16,43 д.а., зокрема: дві колективні монографії, 18 статей опублікованих у фахових виданнях, з них 7 – у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз (у т.ч. 1 стаття у періодичному зарубіжному виданні, 1 стаття включена до бази Scopus), 12 публікацій в збірниках тез доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях. Внесок авторки у працях, написаних у співавторстві, конкретизовано у переліку опублікованих праць за темою дисертації.

Опубліковані наукові праці здобувачки, які зараховані за темою дисертації, відповідають вимогам п. 11 "Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії", затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №167 від 06.03.2019 р. Кількість та обсяг друкованих праць дають авторці право публічного захисту дисертації.

Дотримання академічної доброчесності

Аналіз матеріалів дисертації та наукових публікацій здобувачки, у яких висвітлені основні наукові результати дисертаційного дослідження, не дав підстав констатувати допущення порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації). Зокрема, дисертація містить посилання на джерела інформації за кожним випадком використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; відповідає нормам законодавства про авторське право і суміжні права; відображає прагнення авторки надати достовірну інформацію про результати власної наукової діяльності, використані методики досліджень та інформаційні ресурси. Ознак академічного плагіату не виявлено, що дозволяє зробити висновок про відсутність порушень академічної доброчесності.

Дискусійні положення і недоліки дисертації

Відзначаючи актуальність обраної теми, наукову новизну результатів дисертації, їх достовірність й практичну значимість, слід вказати на наявність дискусійних положень, окремих недоліків і неточностей у роботі Ключник Л. В. Суть основних полягає в наступному:

1. Авторкою надано різнобічну характеристику інвестиційного потенціалу домогосподарств, джерел формування та напрямів використання фінансових ресурсів (с. 55-67). Поруч з цим, доцільно було б більш детально розкрити місце фінансів домашніх господарств у фінансовій системі та механізм взаємодії з її ланками;

2. У роботі значна увага приділена аналізу доходів та витрат домашніх господарств з позицій формування їх інвестиційного потенціалу (с. 86-98). Проте, такі складові фінансових ресурсів як залучені та позичені, які можуть бути використані для прямого і непрямого інвестування досліджені не у повній мірі, а такі напрями актив-орієнтованого використання як вкладення домогосподарств у цінні папери, будівництво, підприємництво, сільське господарство, освіту та альтернативне інвестування потребують більш поглибленого розкриття;

3. Досліджуючи та оцінюючи інвестиційні можливості домашніх господарств України (с. 114-117), авторкою на основі розробленого індикаторного підходу побудовано лінійну регресійну модель (с. 116) та доведено, що на зростання інвестиційних можливостей домогосподарств позитивно впливає ріст номінальної заробітної плати, зростання заробітної плати у доларовому еквівалентів, а негативно – зростання індексу споживчих цін. Однак, для отримання більш ґрунтовних результатів, доцільно було б враховувати вплив на інвестиційний потенціал домашніх господарств карантинних обмежень, пов'язаних з пандемією COVID-19;

4. У роботі доцільно було б більш детально розкрити не лише механізм захисту інвестиційного капіталу домогосподарств в банках України через Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (с. 157-165), але й зосередити увагу на механізмах трансформації заощаджень в інвестиції через посередництво кредитних спілок, страхових компаній із страхування життя із врахуванням рівня очікуваного доходу та пов'язаного з ним допустимого ризику, рівня ліквідності інвестицій тощо.

5. Позитивно оцінюючи методичний підхід до визначення інвестиційного потенціалу домогосподарств на мезорівні з використанням методів регресійного аналізу та кластеризації й сформовані авторкою кластери за основними показниками інвестиційного потенціалу (с. 117-120) необхідно було б більш детально розкрити характерні ознаки та відмінності у побудованих 7 кластерах, особливо зазначаючи кластери-лідери (1, 2) та кластери-аутсайдери (6, 7).

Зазначені зауваження та дискусійні положення не знижують загальної цінності й вагомості наукового доробку дисертантки.

Загальний висновок

Ознайомлення з дисертацією Ключник Лілії Василівни дозволяє зробити висновок, що мета роботи досягнута, поставлені завдання вирішені. Дисертація

Ключник Лілія Василівни "Формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств" є самостійним, завершеним науковим дослідженням, виконаним на актуальну тему, яке характеризується новизною одержаних результатів, висновків та рекомендацій, має теоретичне і прикладне значення. Основні положення дисертації належним чином висвітлені в опублікованих працях. Наукові положення, що винесені на захист, містять елементи наукової новизни, є обґрунтованими і дали змогу запропонувати напрями формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств задля досягнення їх фінансового добробуту.

За змістом, актуальністю, оформленням, підходами до вирішення наукових проблем, теоретико-методичним та прикладним значенням отриманих результатів дисертаційна робота на тему: "Формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств" відповідає тематиці досліджень у галузі знань 07 "Управління та адміністрування" зі спеціальності 072 "Фінанси, банківська справа та страхування", вимогам наказу Міністерства освіти і науки України №40 від 12.01.2017 р. "Про затвердження вимог до оформлення дисертації" (зі змінами від 31.05.2019 р.) та пунктів 9, 10, 11 "Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії", затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №167 від 06.03.2019 р. (зі змінами, внесеними постановою Кабінетів Міністрів України від 9.06.2021 р., №608), а її автор – Ключник Лілія Василівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 "Фінанси, банківська справа та страхування" у галузі знань 07 "Управління та адміністрування".

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів, економічної безпеки,
банківської справи та страхового бізнесу
Львівського торговельно-економічного університету

О. І. Копилюк